

mišljenja domaćeg stanovništva o privlačnim i odbijajućim čimbenicima življenja na žumberku

maja štambuk

institut za društvena istraživanja u zagrebu, zagreb, hrvatska

primljeno rujna 1996.

Ujesen 1995. Zagrebačka županije potakla je izradu studije o povijesnim, sociodemografskim, kulturnim i gospodarskim pretpostavkama razvitka u Žumberku, kako bi na temelju rezultata istraživanja i uvidom u iskustva sličnih pothvata operacionalizirala razvitak Žumberka. Žumberak je veliko i zapušteno ruralno područje nedaleko Zagreba kojemu valja vratiti nekadašnju demografsku, gospodarsku i društvenu ravnotežu, jer je sklopom okolnosti postao "duboka provincija". Samo stanovništvo i lokalna uprava traži načine kako održati i razvijati taj kraj. Unutar toga cjelovitog projekta provedeno je ruralnosociologijsko istraživanje. Istraživanjem smo nastojali točno utvrditi današnje demografske, socijalne, a dijelom i gospodarske prilike na Žumberku. U članku autorica iznosi rezultate onog dijela istraživanja koji se odnose na mišljenja ispitanika o prednostima i nedostacima života na Žumberku, kao i o spremnosti da se bave seoskim turizmom.

uvod

—> Ruralno-sociologijsko istraživanje Žumberka, provedeno 1995/1996. pokušaj je da se dobije sistemizirana slika toga ruralnog predjela, slika predstavljena demografskim, gospodarskim, institucionalnim, kulturalnim i drugim obilježjima. Nismo kanili u Žumberku tražiti ono što ga može učiniti dodatkom gradu, nego samo ustanoviti kako se jedan seoski kraj (a to je uvijek specifičan način), priklanja i prilagođava novim prilikama. Nastojali smo istaknuti razvojne mogućnosti i sposobnosti tih malih seoskih zajednica koje bi valjalo poticati prema napretku a da pritom ne izgube svoja temeljna obilježja. Revitalizacija sela počiva na ponovnom "otkrivanju" vrijednosti što selo čine specifičnim miestom rada i stanova-

nja. Dakle, jedno od načela obnove i oživljavanja seoskih sredina jest da se na predajnim zasadama osuvremeni život na selu, ne tražeći i ne inzistirajući na "gradskom efektu" razvojnih promjena. Revalorizacija žumberačkog prostora, kao uostalom i drugih depresivnih i nerazvijenih ruralnih krajeva, moguća je s pomoću uvođenja nekoliko gospodarskih sustava. Tradicionalna poljoprivreda, determinirana visinom i planinskom klimom, daje slabije rezultate od dolinske poljoprivrede pa je stoga i slabija gospodarska osnovica života i ostanka na Žumberku. Takva kakva jest, ona potiče egzodus. Industrija i uslužne djelatnosti, prije svega tzv. seoski i seljački oblik turizma, pomogli bi seljacima ublažiti posljedice siromašne poljoprivrede, zadržati djecu i mlade u selima i tako pokrenuti promjene nabolje.

Žumberak se nije razvijao heterogenizirajući svoju gospodarsku strukturu: ostao je vezan uz poljoprivredu i iseljavanje kao socijalnogospodarski model preživljavanja. Taj model djelovao je neko vrijeme, sve dok se nije istanjiо žumberački demografski potencijal. Na Žumberku se stoga nisu razvili gradići, sela su zadržala izrazito tradicionalnu, homogenu socijalnu strukturu. Usporedno s neprekidnim smanjivanjem broja stanovnika i povećavanjem njihove prosječne starosti, bivalo je sve više neobrađenih površina; širile su se šume i pustoline. Tako se realno smanjivao i inače mali žumberački posjed te slabio gospodarski značaj poljoprivrede. (A svega ostalog je malo.) Žumberačko revitalizirano poljoprivredno gospodarstvo pretpostavka je seljačkoga i seoskog turizma. Daljnje zapuštanje poljoprivredne proizvodnje neposredno ugrožava mogućnosti razvitka turističke djelatnosti, ne samo zbog smanjenja količine zdravih lokalnih prehrambenih proizvoda nego i zbog sve veće zapuštenosti krajolika, poljskih i šumskih putova, i sl.

Pažljiva priprema polovina je dobro obavljenog posla. Iskustva ruralnih razvojnih projekata provedenih diljem svijeta pokazuju da su uspješno realizirani oni projekti koji su od samog početka uključivali lokalno stanovništvo i organizirali njihovo djelatno sudjelovanje u razvitku kraja (M. M. Cernea, ed., 1991). Bude li se to načelo primjenjivalo u pristupu razvitku Žumberka, onda će autori razvojnog projekta moći koristiti neke rezultate našeg istraživanja. Naime, u anketi smo ispitanicima postavili i pitanja o prednostima i nedostacima života na Žumberku, kao i pitanje o njihovoj spremnosti da se, pod određenim uvjetima, bave seoskim turizmom.

privlačne strane života na žumberku

Mala seoska zajednica, u okviru koje zbiva se gotovo sav društveni i gospodarski život njezinih žitelja, zanimljiv je prostor za istraživanje ruralnosti, shvaćene kao pripadnost rurusu, selu, ruralnom prostoru. Iz odgovora na pitanja u anketi moguće je otkriti i tu vezu, sponu ljudi sa svojim krajem, otkriti što je to što neodoljivo privlači ljude njihovu kraju, pa i onda kad objektivno nije baš privilegija živjeti baš u njemu. Pripadnost sasvim određenoj rezidencijalnoj zajednici, s njezinim duhovnim sadržajima i vrijednostima te materijalnom osnovicom, prije svega zemljom, poljoprivredom i seoskim krajolikom, može se prepoznati i u odgovorima na pitanje o prednostima života na Žumberku. "Siromaštvo" objektivnih

žumberačkih prednosti daje i "siromašne" odgovore. Moguće je zaključiti da je upravo takva "koncentracija prednosti" bila razlogom masovne i dugotrajne emigracije. Na Žumberku se neprestano susrećemo sa činjenicom da je teško razlučiti prednosti od neprednosti, moć kojom selo oblikuje pripadnost sebi od moći kojom gura svoje ljude od sebe.

Iz odgovora o prednostima života na Žumberku moguće je zaključiti i o faktorima privlačenja kako odseljenih Žumberčana tako i njegovih "novih" stanovnika. Rezultati istraživanja mogu poslužiti i kao usmjerivači nekih mjera, akcija, izbora populacije prema kojoj valja uputiti ponude i poziv za preseljenje.

Dakle, što Žumberčani hvale u svom kraju? Naše je pitanje glasilo: Koje su, prema Vašem mišljenju, prednosti života u Žumberku? (navedite najviše tri)

Tablica 1
Prednosti života u Žumberku, prema mišljenju domaćeg pučanstva

Prednosti	Ukupno		Područje Žumberka		
	Broj	%	istočno %	središnje %	zapadno %
Čisti planinski zrak	92	75,4	62,5	81,8	66,7
Nezagađena priroda	58	47,5	41,7	44,2	66,7
Prehrana zdravim domaćim proizvodima	52	42,6	62,5	39,0	33,3
Život s rodbinom, susjedima i prijateljima	25	20,5	25,0	15,6	33,3
Niži životni troškovi	19	15,6	20,8	14,3	14,3
Blizina manjih gradova i Zagreba	14	11,5	33,3	5,2	9,5
Mogućnost širenja obradivih i pašnjačkih površina	14	11,5	-	-	-
Velike i sačuvane šume	10	8,2	-	-	-
Nešto drugo	15	12,3	-	-	-

Izvor: Anketa 1995.

a) čisti planinski zrak

Najviša suglasnost postignuta je oko prednosti čistoga planinskog zraka. U velikom broju (75,4%) prepoznali su kvalitetu zraka koju udišu i njegov blagotvorni učinak. Ne sumnjamo da su svi koji su se odlučili za taj odgovor posjećivali gradove u okolici i sela u dolini, poredana uz frekventne prometnice. Za planinare i izletnike iz zagađene okolice Žumberak odista nudi jednodnevnu klimatsku kuru.

b) nezagađena priroda

Nesumnjivo je da Žumberčani znaju i cijene prednosti života u nezagađenoj okolini (gotovo polovina respondenata, 47,5%).

Rezultati pokazuju da na taj odgovor ne utječu osobito (u statistički značajnom smislu) neke varijable za koje smo mislili da bi mogle utjecati (stupanj obrazovanja članova domaćinstva, sastav domaćinstva po spolu, aktivnosti).

c) prehrana zdravim domaćim proizvodima

Činjenica jest da u 43% domaćinstava smatraju zdravu domaću hranu velikom prednosti Žumberka. Teško je reći je li to rezultat razvijene svijesti o brizi za vlastito zdravlje ili tek odjek propagiranja zdrave hrane, a

da se pritom uopće ne zna kako se zdrava hrana proizvodi.¹⁾ Nerazvijenost i relativno siromaštvo Žumberka sigurno su sačuvali polja od nekontroliranih količina kemijskih tvari. Svijest da je prirodno uzgojena hrana zdrava i dobra i da se traži može poslužiti kao poticaj i polazište za stručno obrazovanje stanovnika u smjeru unapređenja i obogaćivanja takve ponude. Proizvodnja zdrave hrane za tržište mogla bi se strogo kontrolirati i subvencionirati. U sprezi s ruralnim turizmom mogla bi biti značajna privlačna činjenica. Relativno visoke kote na kojima se nalaze obradiva polja, čisti zrak, čiste vode dobar su preduvjet za proizvodnju zanimljivih tržišnih proizvoda. Valjalo bi poticati i standardizirati kućnu preradu poljoprivrednih proizvoda koji bi bili posebno označeni (u Europi se predlaže markica s natpisom "Planinski proizvod").

d) život s rodbinom, susjedima, prijateljima

U neposrednim, svakodnevnim kontaktima s rodbinom, susjedima, prijateljima 20,5% respondenata nalazi prednost života u žumberačkim malim selima. Takvu odgovoru osobito naginju stariji ljudi. U malim ruralnim zajednicama razvija se društveni život, sa svim manama i prednostima lokalnih zajednica, prožet nužnošću međusobnog ispomaganja.

e) niži životni troškovi

U 16% domaćinstava drže da je prednost Žumberka u nižim životnim troškovima. Uz izdašnu okućnicu i vlastitu kuću, daleko od osvijetljenih primamljivih izloga i bez drugih mogućnosti potrošnje uistinu je na Žumberku moguće jeftinije i jednostavnije preživjeti. Kolikogod da je Hrvatska još daleko od toga da je zadovoljila svoju dugo potiskivanu strast za trošenjem, ipak, privlačna je ideja da se može živjeti bez ekscesivne potrošnje i da u svijetu koji nas zapluskuje nepotrebnim stvarima postoje oaze bez ekskluzivnih trgovina i napasne ponude trgovačkih putnika. Tu bi činjenicu valjalo iskoristavati u turističke promidžbene svrhe.

f) blizina samobora, jastrebarskog, ozlja i zagreba

Žumberak je daleko i blizu. Od Zagreba do najzapadnijeg Žumberka ima oko 100 km, do Sošica 70-ak, do Stojdrage 50-ak km. Ozalj, Jastrebarsko i Samobor bliži su, ali slabo povezani javnim prijevozom. Stoga ne začuđuje da tek u 11,5% domaćinstava prednost života na Žumberku vide u blizini gradova. A ono što je uistinu prednost Žumberka jest mogućnost približavanja tim gradovima, izgradnjom primjerenijih cestovnih pravaca, intenziviranjem javnog prometa i povećanjem broja osobnih automobila.

g) mogućnost proširenja obradivih i pašnjačkih površina

Pašnjački prostori nesumnjiva su prednost Žumberka, međutim, to primjećuje vrlo malo anketiranih Žumberčana. Spomenimo da se među problemima koje, prema mišljenju stanovnika, valja riješiti, često pojavljivalo stočarstvo, poglavito povoljni krediti za napredak stočarstva. Mnoge pašnjake sve više osvaja šuma. Još je nepovoljnija situacija s obradivim po-

1) Reforma Zajedničke agrarne politike Europske unije nastoji u okviru poljoprivredno-ekoloških mjera uvesti i kontrolu nad poljoprivrednom praksom i tako smanjiti degradaciju okoliša (Deverre. 1995: 228-229)

vršinama koje nisu ravnomjerno rasprostranjene: mnoga su polja neobrađena i zapuštena. Na Žumberku je malo voćnjaka, a nešto vinograda ima na nižim visinama.

h) velike i sačuvane šume

Rijetko se spominju šume kao prednost kraja. U bloku o problemima ističe se loše gospodarenje šumama i problem njihove nekontrolirane sječe od čega Žumberčani nemaju nikakve koristi. Šume i ostale prirodne blagodati svakako valja zaštititi, jer su važan razvojni izvor, kako za primarne grane, poljoprivredu i šumarstvo, tako i za turizam (među ostalim oblicima i lovni).

i) nešto drugo

U razgovoru sa žiteljima anketari su zapisivali još neke prednosti, primjerice, mogućnost bavljenja stočarstvom, naročito se spominje ovčarstvo, voćarstvo (orah, jabuka, šljiva), potom tišina, miran život, domaći običaji, izvorska voda, pogranični položaj, gljiviarstvo, sjećanje na mladost, život bez stresa. Nekoliko ispitanika reklo je da život na Žumberku nema prednosti.

* * *

Istina jest da je izbor prednosti prilično sužen ukupnim mogućnostima Žumberka. Zdrava hrana, nezagađena priroda i čisti zrak najvažniji su lokalni resursi. Tome valja pridodati šumsko i pašnjačko bogatstvo koje se određenim mjerama može (re)valorizirati. Nije mnogo, ali nije ni malo. Uz pogodnost što donosi blizina najpropulzivnije gospodarske zone u Hrvatskoj i položaj uz granicu sa Slovenijom Žumberak ima budućnost. Valja je htjeti što prije prepoznati i u dobro odabranim pravcima razvitka.

mišljenja žumberčana o razvojnim problemima kraja

Žumberak je premalo poznat. Mnogi su čuli za njega tek u posljednje vrijeme, pošto je nekolicina lokalnih entuzijasta, uz svesrdnu pomoć (tadašnje) Županije zagrebačke²⁾, organizirala nekoliko dobro posjećenih i medijski pokrivenih akcija te manjih komunalnih pothvata. Nažalost, Žumberku, da bi postao trajno privlačan kao izletnička destinacija mnogo toga nedostaje. Nije samo riječ o promidžbi, jer osim lijepe i nezagađene prirode, izletnicima se još ponešto mora nuditi, nešto što će i domaćinima donijeti neposrednu korist.

Nedostaci su naročito transparentni kad je u pitanju stanovanje i rad. I pučanstvo Žumberka nezadovoljno je životnim i radnim uvjetima. Uostalom, to je jedan od prvih razloga zašto mladi ne vide svoju budućnost u rodnom kraju.

Na Žumberku se rijetko vide novosagrađene sekundarne rezidencije, iako je čak 420 stambenih objekata u bivšoj općini Sošice bilo prijavljeno kao vikendice (26% od ukupnog stambenog fonda 1991.). Poljoprivreda je

2) Jedna od akcija tadašnjeg župana Županije zagrebačke bilo je i iniciranje i financiranje ovog istraživanja.

preslaba da bi osigurala punu zaposlenost, a izvanpoljoprivrednih radnih mjesta nije bilo, pa nije bilo moguće efikasno spojiti rad na gospodarstvu i rad izvan njega, što je u razvijenijim regijama vrlo rasprostranjen i koristan socijalnogospodarski fenomen sa znatnim demografskim učincima. Ovako, preostaje poluzaposlenost na malom obiteljskom gospodarstvu u siromašnom kraju koji sve više propada i ne nudi osobito prosperitetnu budućnost, ali nudi odlazak za poslom, negdje po zemlji ili u inozemstvo. Problemi se sa strane vide drukčije ili im se pridaje drukčija težina. Zato smo pučanstvu Žumberka u anketi postavili sljedeće pitanje: Zanima nas kako Vi gledate na obnovu i oživljavanje Žumberka. Što bi, po Vašem mišljenju, najprije trebalo napraviti, odnosno, koje bi probleme najprije valjalo riješiti? Bilo je moguće navesti (zaokružiti) najviše tri odgovora.

Tablica 2
Problemi Žumberka prema mišljenju domaćeg pučanstva

Problemi	Ukupno		Područje Žumberka		
	Broj	%	istočno	središnje	zapadno
Otvoriti radna mjesta	74	60,7	62,5	74,0	9,5
Izgraditi vodovod	55	45,1	54,2	42,9	42,9
Poboljšati zdravstvenu zaštitu	45	36,9	12,5	32,5	81,0
Izgraditi i poboljšati ceste	39	32,0	50,0	19,5	57,1
Poboljšati javni promet	30	24,6	25,0	11,7	71,4
Ulagati u modernizaciju poljoprivrede	19	15,6	16,7	14,3	19,0
Razvijati turističku ponudu seljačkih gospodarstava	16	13,1	2,0	21,1	20,0
Poboljšati opskrbu i dr. usluge	16	13,1	8,3	16,9	4,8
Izgraditi kanalizaciju	13	10,7	-	16,9	-
Dovesti telefon u svako selo	10	8,2	12,5	1,3	28,6
Zaštiti Žumberak od svih izvora zagađivanja	8	6,6	8,3	6,5	4,8
Osigurati kvalitetnu struju	8	6,6	20,8	2,6	4,8
Održavati mrežu osnovnih škola	7	5,7	4,2	5,2	9,5
Otvoriti i urediti granične prijelaze	6	4,9	-	3,9	14,3
Promicati prirodne i kulturno-povijesne spomenike	3	2,5	-	3,9	-
Ostalo	16	13,1	20,8	13,0	4,8

Izvor: Anketa 1995.

a) otvoriti radna mjesta

Prvi među prioritetima koje valja rješavati jest otvoriti radna mjesta (61%). U tom odgovoru lako je prepoznati temeljni problem Žumberka: mladi su odlazili (i još odlaze) jer se ne žele baviti poljoprivredom niskog dohotka, a drugih mogućnosti (samo)zapošljavanja nemaju. Mnogo Žumberčana trajno je iselilo u prekomorske zemlje, a u zapadnoj Europi mnogi su na tzv. privremenom radu. Valjalo bi ustanoviti anketnim putem ima li među njima, i naravno među onima koji su u domovini, zainteresiranih za povratak i pod kojim uvjetima. Europska iskustva pokazuju da se uspješna politika ruralnog razvitka mora oslanjati na korištenje lokalnih izvora, da se mora uskladiti s lokalnim potrebama i oslanjati se na lokalne inicijative (Budućnost..., 1988: 82). Zato bi inventarizacija lokalnih potencijala (ljudskih i gospodarskih) bila iznimno važna stepenica u procesu razvitka kraja. U prvom redu to je poljoprivreda sa stočarstvom. Žumberak

raspoláže velikim šumskim bogatstvom, pa bi i manje prerađivačke pogone valjalo osnivati *in situ*. Mogla bi se proširiti lugarska služba i zapošljavati domaće stanovnike. Itd.

b) izgraditi vodovod

Vodovod je veliki žumberački problem kojega su stanovnici itekako svjesni. Za 45,1% domaćinstava on je među prioritetnim zadacima. Spada u temeljne infrastrukturne investicije koje lokalno stanovništvo ne može riješiti. Voda je važna i zbog stočarstva. O turizmu da i ne govorimo!

c) poboljšati zdravstvene usluge

Kad su u pitanju zdravstvene usluge, potvrdni odgovori iznimno su veliki: 40% respondenata smatra da je poboljšanje zdravstvenih usluga prioritetni zadatak za revitalizaciju Žumberka. Radi indikativnosti navodimo da svega 5,7% respondenata smatra prioritetnom razvojnom zadaćom održavanje mreže osnovnih škola. Iza tih rezultata jasno se vidi demografska struktura Žumberka: djece je malo, pa njihove potrebe malo tko i primjećuje, a boležljivih ostarjelih mnogo je i stoga su njihove potrebe naglasale potrebe mladog naraštaja. Ipak, ne mislimo da se o djeci ne vodi briga. Ali ovaj rezultat sugerira gotovo sveopće mišljenje da je za mlade najbolji odlazak. Visoka osjetljivost na stanje zdravstvene zaštite, naravno, nije samo rezultat visoke prosječne starosti Žumberčana, već uistinu loše razine zdravstvenih usluga. Na žumberačkom području samo je jedna ambulanta - u Kostanjevcu, s jednim liječnikom i jednim stomatologom. Istočni dio Žumberka zdravstvene potrebe zadovoljava u Samoboru, a zapadni je upućen na Ozalj.

d) izgraditi i poboljšati ceste

Uređenih cesta na Žumberku premalo je i loše se održavaju. Veliki broj sitnih naselja stoga je neprimjerno povezan. Ceste su preduvjet napretka, povezivanja ljudi, gospodarskog razvitka. One su i preduvjet ostanka na Žumberku. "Loša" naseljska mreža, dakle mnoštvo premalih sela i zasebna na relativno velikom prostoru, niska gustoća naseljenosti (petnaestak stanovnika na km²), nepovoljne demografske strukture, slaba gospodarska osnovica, zahtijeva da se izbor prometnica koje treba izgraditi podvrgne strogim kriterijima i da se raspoloživa investicijska sredstva pažljivo rasporede.

Ceste pripadaju temeljnoj skupini materijalne infrastrukture, dakle, što se tiče ulaganja, najskupljijoj i najrizičnijoj skupini. One, i ostala ulaganja tog tipa, prethode razvitku, nužne su da se zadrži pučanstvo, da se privuku doseljenici, da se otvore određene ruralne regije turistima. Istovremeno, nikad se sa sigurnošću ne može znati hoće li se postići željeni učinak, odnosno hoće li se ta ulaganja vratiti (Budućnost..., 1988: 84). U 32% žumberačkih domaćinstava misle da je izgradnja cestovne mreže prioritetni razvojni zadatak.

e) poboljšati javni promet

Žumberak je na kraju svijeta ukoliko nemate vlastiti automobil. Prerijetke autobusne veze ne omogućavaju ni Žumberčanima ni njihovim mogućim gostima da odaberu vrijeme polaska prema Žumberku i vrijeme odlaska

sa Žumberka. Naročito je to nemoguće ako se radi o udaljenijim naseeljima. Ne samo Zagreb, već i bliži gradovi, kojima radi dnevnih potreba gravitiraju Žumberčani, jedva da su povezani javnim prometom. Zato 25% domaćinstava osjeća da taj problem valja među prvima riješiti.

f) ulagati u modernizaciju poljoprivrede

Malo gospodarstvo nužno se mora vezati uz vanjsku djelatnost nekog člana domaćinstva i ono je "kompatibilno s vanjskom aktivnošću" (Delord, Lacombe, 1988: 240). Kako su na Žumberku gospodarstva mala i uvelike neopremljena, uz njihovu modernizaciju, bilo bi neophodno osigurati izvanpoljoprivredno zaposlenje barem za jednog člana domaćinske skupine. Tada bi se moglo očekivati da će se i dio izvanpoljoprivrednog dohotka ulagati u modernizaciju gospodarstva, što bi olakšalo pritisak na kreditne izvore. Rezultati našeg istraživanja pokazuju da Žumberčani ne vide osobite prepreke prosperitetu u nedovoljno moderniziranoj poljoprivredi (u svega 15,6% domaćinstava smatra se da taj problem valja prioritetno rješavati). Taj podatak možemo tumačiti i posljedicom stava da je problem vlastitog gospodarstva ipak problem domaćinstva i da zahtjeve prema državi valja usmjeriti za neke općevažne potrebe.

Agrarna struktura na Žumberku loša je i prilično kruta, ne mijenja se, jer prometa zemljištem gotovo i nema. Poljoprivredna proizvodnja na premalim parcelama, a uza zahtjevne klimatske, pedološke, geografske uvjete postaje preskupa. Stoga bi zbog strukturalnih i prirodnih nepovoljnosti trebalo subvencionirati dohodak od poljoprivrede. Moglo bi se subvencijom potaknuti proizvodnju zdrave hrane, biološko-organskim metodama.

g) razvijati turističku ponudu seljačkih gospodarstava

U nas se tek u novije vrijeme pojavljuju različite inicijative za razvitak seoskog i seljačkog turizma³⁾, pa dosadašnji rezultati i ne mogu biti osobiti. Seljački turizam vrlo je posebna dodatna djelatnost na obiteljskom gospodarstvu i razlozi bavljenja njome nisu isti kao u uobičajenim turističkim oblicima. Seljački (i seoski) turizam shvaća se prije svega kao način da se u uvjetima relativno niskoga poljoprivrednog dohotka omogući seljačkoj (i seoskoj) obitelji dodatni izvor prihoda. Dakle, početni motiv nije "obogaćivanje turističke ponude", već je u razvitku seljačkog turizma u prvom planu očuvanje seljačkog gospodarstva i poljoprivredne proizvodnje, a time i zadržavanje mladih ljudi u ruralnim područjima, obnova stambenog fonda, podizanje kvalitete života u selu, očuvanje i tradicije baštine, zaštita krajolika, itd. U osposobljavanje seljačkih gospodarstava za turizam treba ulagati financijskih sredstava i mnogo različitih znanja za koja bi se pobrinula javna savjetodavna služba, a nju valja razviti i proširiti joj sadržaj. Osim toga, za razvitak ruralnog turizma, od presudne je važnosti razvijena seoska ponuda sportskih objekata, uredenost cijeloga kraja (ne samo turističkog gospodarstva), dostupnost drugih vrsta usluga za djecu i odrasle itd. Ruralni turizam na Žumberku svakako ima mogućnosti, međutim, njegovo pokretanje i razvitak nije nimalo jednostavan i lak posao. Hrvatska ima premalo iskustva u toj vrsti turizma. To ne znači

3) Susjedna Slovenija sustavno radi na razvitku seljačkog turizma već tridesetak godina i ima dobre rezultate.

da od ruralnog turizma na Žumberku treba odustati. Važno je unaprijed znati da se rezultati ne mogu brzo pojaviti. I da razvitku ruralnog turizma predstoji izgradnja kvalitetne, moderne infrastrukture.

U 13,1% domaćinstava razmišlja se o seljačkom turizmu kao prioritetnom razvojnom zadatku, a to nije malo. Taj rezultat pokazuje da se na žumberačkom poljoprivrednom gospodarstvu itekako brinu o dodatnom prihodu. Mogućnost prodaje dijela poljoprivredne proizvodnje u domaćinstvu, vlastitim gostima, jer su Žumberčanima sve gradske tržnice daleko, čini se itekako privlačnim modelom.

h) poboljšati opskrbu i druge usluge

Za 13% domaćinstava opskrba i druge usluge prioritetni je problem. Malo je žumberačkih sela s trgovinom prehrambenih potrepština, a da ostale usluge ne spominjemo. U premalim selima jednostavno nije moguće održavati usluge koje će zadovoljavati potrebe nekoliko stanovnika. Možda je rješenje u ambulantskim trgovinama i drugim uslugama i u subvencioniranju barem troškova energenta.

i) izgraditi kanalizaciju

Zanimljivo je da se kanalizacija ne smatra baš neophodnim infrastrukturnim elementom (ne samo na Žumberku). Mnogi misle kako se bez nje može. Tek je 10,7% domaćinstava spominje kao prioritetni problem. Na Žumberku se često vidi da domaćinstva posve slobodno u vlastito dvorište ili na seoski put ispuštaju otpadne vode. Mnoge kuće nemaju zahod ni u dvorištu. Usput da spomenemo kako su mnoge gnojnice neuređene, proizvodno ograđene, nepokrivene.

j) dovesti telefon u svako selo

U posljednjih nekoliko godina telefon je stigao u mnoge kuće, pa je stoga razumljivo da je relativno rijetko spomenut kao prioritetni problem (8,2%).

k) zaštititi žumberak od svih izvora zagađivanja

Velika prednost Žumberka jest u tome što je, nažalost stagnacijom ili nazadovanjem, uspio očuvati zdravu, nezagađenu i lijepu prirodu. Zato jedan od najvažnijih ciljeva svakoga razvojnog projekta mora biti da se Žumberak sačuva od svih vrsta zagađivanja. Jer lako se može dogoditi da se upravo ondje predloži smještaj nekoga prljavijeg manjeg industrijskog pogona, ili odlagališta otrovnih otpadaka, ili nekog drugog smeća. Relativno je utješan podatak da u 6,6% domaćinstava razmišljaju o očuvanju čistog Žumberka kao o prioritetnoj zadaći.

l) osigurati kvalitetnu struju

Znali smo da je žumberačka električna mreža nekvalitetna. Već se dugo govori o gradnji novoga i jačeg dalekovoda. Ipak, za relativno mali broj domaćinstava struja je prioritetna potreba (6,6%). Pretpostavljamo da uzrok neprepoznavanju važnosti napajanja Žumberka kvalitetnom strujom leži u činjenici što su žumberačka domaćinstva slabo opskrbljena električnim domaćinskim strojevima i što za mnoga pomagala na struju imaju i moguću tradicionalnu zamjenu.

m) održavati mrežu osnovnih škola

Na Žumberku su se održale četiri četverogodišnje škole. To znači da djeca iz osamdesetak sela (ako u svima ima djece što je malo vjerojatno) od malih nogu putuju na različite načine do četiri sretna sela. Za više razrede osnovne škole valja se uputiti u dolinu. Poznato je da škola predstavlja jak emigracijski, deagrariizacijski i deruralizacijski kanal. Žumberačka djeca "počinju odlaziti" već sa desetak godina, mlađa nego mnoga druga.

U 5,7% domaćinstava misle da je prioritetno održati mrežu osnovnih škola.

n) otvoriti i urediti granične prijelaze

Cestovno nije riješen ni jedan prijelaz prema Sloveniji. Šumske ceste nisu ni s jedne ni s druge strane granice provozne za osobne automobile. (Izuzetak je cesta na samom jugozapadu regije.) A granica sa Slovenijom ide cijelom dužinom Žumberačke gore. O graničnim prijelazima kao prioritetima razmišlja 5% respondenata. Uređenje graničnih prijelaza na dugome žumberačkom dijelu hrvatsko-slovenske granice pretpostavlja prethodno izgradnju kvalitetnijih prometnica. Njihovo uspostavljanje privuklo bi dio automobilskih putnika na žumberačke prijevoje. Na prijelazima bi se moglo zaposliti nekoliko lokalnih stanovnika. A radi posla na Žumberak bi se vjerojatno doselilo još nekoliko profesionalaca. Oni bi došli ili sami, pa bi tako obogatili ženidbeno tržište, ili s obiteljima, pa bi obogatili i dinamizirali društvene prilike.

o) promicati prirodne i kulturno-povijesne spomenike

O važnosti promicanja Žumberka razmišlja se tek u 2,5% domaćinstava. Možda su u pravu, jer sada se uz prirodne ljepote, planinarske destinacije i kulturno-povijesne spomenike, malo što drugo može ponuditi (premao je gostionica, nema restorana, planinarski domovi uglavnom su zatvoreni, nema drugih oblika smještaja, nema prodaje lokalnih poljoprivrednih proizvoda ili proizvoda kućnog obrta, loš je javni prijevoz itd.).

p) ostalo

Iako smo mogli neke od otvorenih odgovora "preraspodijeliti", ipak ih navodimo posebno. Neke su ideje vrlo dobre, neki odgovori otkrivaju specifične probleme pojedinog dijela Žumberka, neki bi se problemi lako mogli riješiti lokalnom solidarnošću, neki lokalnim dogovorom, a neki većim obiteljskim naporom. Navodimo ih onako kako su ih ispitanici nabrojili: razviti ribarstvo, izgraditi benzinsku stanicu i zaposliti nekoliko ljudi, napraviti tržnicu, pogon za preradu voća, sagraditi mljekaru, dovesti veterinara, postaviti javnu govornicu, angažirati stručnjake da ispitaju zemlju i odgovore što bi najbolje uspijevalo u kraju, izgraditi liječilište jer ima zdrave vode za piće, izgraditi pilanu, postaviti javnu rasvjetu, državne pašnjake dati domaćim ljudima na upotrebu, otvoriti apoteku, dovesti plin za grijanje, sagraditi starački dom, napraviti hidrante za slučaj požara, organizirati odvoz smeća i spriječiti divlja odlagališta, otvoriti banku, urediti putove do njiva, osigurati socijalnu pomoć starim ljudima, obnoviti tvornicu "Šimečki", obnoviti sajmište u Sošicama, zabraniti herbicide, razvijati drvnu industriju, vratiti rasadnik šumarije, organizirati čišćenje snijega, izgraditi TV antenu jer se ne vidi 2. program HTV.

Mnoštvo problema čini život na lijepom i zdravom Žumberku prilično teškim i neatraktivnim. Sve veća razlika u gospodarskom i životnom standardu između Žumberka i okolice potiče na odlazak. Ni u jednom selu ne raste broj stanovnika. Ne postoji ni jedno selo na Žumberku koje bi privlačilo lokalno stanovništvo. Naprotiv, mnoga se gase zauvijek. Za Žumberak i Zagrebačku županiju, za Zagreb i Hrvatsku važno je prepoznati da je krajnji čas nešto učiniti.

žele li žumberčani razvijati seoski turizam?

Ograničeni i vrlo specifični razvojni izvori Žumberka ne otvaraju mnogo razvojnih pravaca. Glavni pravci jesu poljoprivreda unaprijeđena prema organsko-biološkim načelima i s naglaskom na poboljšanje agrarne strukture, uključivo vjerojatno ekstenzivno stočarenje (valja čekati što će stručnjaci kazati), šumarstvo sa nekoliko preradbenih pogona, potom ruralni⁴⁾ i seljački turizam⁵⁾ kao glavna dopunska djelatnost na obiteljskom gospodarstvu, te ostali oblici dopunske i kućne radinosti. Prirodne osobitosti Žumberka, posebice ljepota ukupnog krajolika, sačuvan raznovrsni biljni i životinjski svijet, mnogo nezahtjevnih planinarskih i šetačkih tura, već sada, bez dodatnih programa mogu privući u Žumberak posjetitelje svih uzrasta. Poseban gospodarski resurs predstavlja tranzitni pogranični položaj Žumberka. I, konačno, kulturno nasljeđe Žumberka koje valja zaštititi i sačuvati jer je to trajan izvor na kojem se napaja identitet i samosvijest stanovništva nekog kraja te koje je čvrst temelj društvenosti i solidarnosti maloga ruralnog društva.

Turizam je neispitana razvojna mogućnost Žumberka. Izrađen je jedan pretprojekt (Mogućnosti...1994: 17) koji služi tek "da osmisli strategiju izrade Projekta o razvoju turizma Žumberka". Ipak, i takvo preliminarno izvješće, nakon kratkog pregleda mogućih turističkih atraktivnosti kraja, pokazuje da se na Žumberku ne smiju planirati masovni oblici turizma, dapače, kapacitetima i osobitostima kraja više odgovara izletnički nego boravišni turizam. Predlažu privlačne i prilikama primjerene oblike turizma: seoski, eko-turizam, sportsko-rekreacijski, zdravstveni, lovni, ribolovni, edukacijski itd. Izdvajaju lijepo smještenu vojarnu na vrhu Svete Gere odakle se vidik pruža daleko, za koju, u suglasju sa stanovnicima Žumberka, predlažu turističku namjenu.

Seoski i seljački turizam (kao i ostale komplementarne dopunske djelatnosti) u gospodarski i demografski depresivnom kraju promatramo prije svega kao način da se u uvjetima niskoga poljoprivrednog dohotka i slabih mogućnosti izvanpoljoprivrednog zaposlenja omogući seljačkoj (i seoskoj) obitelji dodatni izvor prihoda, pa tako dijelom utječe na stabilizaciju pučanstva i postupni put ka napretku. Stoga smo htjeli ispitati spremnost i sklonost domaćeg stanovništva prema angažmanu u turističko-ugostiteljskim djelatnostima, naravno, pod uvjetom da im se pomogne kreditom, jer je Žumberak siromašan kraj.

-
- 4) Pojam "ruralni turizam" (ili "seoski turizam") označava turizam koji se razvija u slobodnom prostoru i selima, izvan gradova i središta uz more (Cetinski/Kušen, 1995:5)
  - 5) Seljački turizam ili turizam na seljačkom gospodarstvu najpoznatiji je i najrazvijeniji podoblik ruralnog turizma u Europi (Cetinski/Kušen, 1995: 9). U Hrvatskoj je vrlo slabo razvijen.

Postavili smo sljedeće pitanje: Kad biste dobili kredit pod povoljnim uvjetima za namjensko uređenje stambenih i gospodarskih zgrada u ugostiteljsko-turističke svrhe, za koje biste se usluge opredijelili?

Tablica 3

Turističko-ugostiteljske usluge za koje Žumberčani izražavaju interes

Vrsta usluge	Ukupno		Područje Žumberka:		
	Broj	%	istočno	središnje	zapadno
Iznajmljivanje soba i apartmana	17	13,9	29,2	10,4	9,5
Restoran s domaćim specijalitetima	22	18,0	12,5	18,2	23,8
Prodaja vlastitih poljodjelskih proizvoda i preradevina	37	30,3	54,2	22,1	33,3
Proizvodnja tradicionalnih upotrebnih predmeta	4	3,3	-	1,3	14,3
Ostalo	9	7,4	4,2	5,2	19,0
Nema preduvjeta	24	19,7	12,5	24,7	9,5
Bez interesa	29	23,8	4,2	31,2	19,0

Izvor: Anketa 1996.

a) *iznajmljivanje soba ili apartmana*

U 14% domaćinstava odlučili bi se za takvu vrstu turističke ponude. Dakle, kredit bi upotrijebili za preuređenje ili dogradnju kuće. Za taj oblik odlučila bi se mlada i brojnija domaćinstva, obrazovanija, s relativno boljom opremljenosti domaćinstva. Najviše ih je u (sjevero)istočnom dijelu Žumberka.

b) *restoran s domaćim specijalitetima*

U vrlo visokom postotku (18,0%) domaćinstva bi otvorila restoran s domaćim specijalitetima. Valja spomenuti da tradicionalna žumberačka kuhinja nije osobito sačuvana te da bi je trebalo istražiti, prilagoditi i obogatiti za potrebe izletnika. Ovako velik interes za restoran/gostionicu tumačimo željom da se nađe kakvotakvo tržište za proizvode s obiteljskog gospodarstva te da se zaposle žene u domaćinstvu. Među zainteresiranima za ulaganje u restoran češća su veća domaćinstva, s mlađim starosnim sastavom, s mladim kućedomaćinom. Zanimljivo je da nismo ustanovili vezu s veličinom posjeda, ali jesmo s kvalitetnim proizvodom s gospodarstva. Dakle, oni koji ocjenjuju da imaju kvalitetni proizvod, češće su zainteresirani za otvaranje restorana.

c) *prodaja vlastitih poljodjelskih proizvoda i preradevina*

Najveći broj domaćinstava opredijelili bi se za unapređenje vlastite poljodjelske proizvodnje i prerade (30,3%). Sam podatak posredno govori da žumberačkom domaćinu treba povoljni kredit za unapređenje i modernizaciju gospodarstva⁶). Seoski turizam tek je način da se proda dio

6) Da je interes stanovnika za zajmove za poljoprivrednu proizvodnju i drugdje velik pokazuje sljedeća vijest objavljena u "Večernjem listu": Ministarstvu gospodarstva RH iz Šibenske je županije stiglo 630 zahtjeva poduzeća i građana za odobravanje zajmova za obnovu gospodarstva. Polovina se zahtjeva odnosi na poljoprivredne zajmove, za nabavu poljoprivrednih strojeva i obnovu stočnog fonda. Za obnovu turističke djelatnosti poslano je 60 zahtjeva (27. svibnja 1996).

svoje proizvodnje. Naravno, i to je turistička usluga, ali iz tog podatka prije svega progovara seljak s neriješenim problemom prodaje viška proizvoda sa svoga malog gospodarstva. S takvim opredjeljenjem više je većih domaćinstava, s mladim članovima, s većim brojem aktivnih, s mladim kućedomaćinom, većim posjedom, s opremljenijim gospodarstvom.

d) proizvodnja tradicionalnih uporabnih predmeta i njihova prodaja na gospodarstvu

U Žumberačkom muzeju smještenom u Domu sestara bazilijanki u Sošicama može se vidjeti na jednom mjestu mnoštvo predmeta koji su se nekoć izrađivali na Žumberku. Sve su to uporabni predmeti, za domaćinstvo i gospodarstvo. Danas su te vještine zamrle ili zaboravljene, pa bi (preko škola?) trebalo organizirati stare ljude da ih prenesu mladima. To je jedan od načina da se uspostavi često napukla veza između najstarijeg i najmlađeg naraštaja, da se stariji ljudi osjete još uvijek korisnima, a da se mladi obogate novim znanjima i umijećima. Učenje kako se izrađuje jedan takav predmet moglo bi poslužiti i kao turistički sadržaj.

U istraživanju su svega 3,3% domaćinstava pokazali za to zanimanje i izjasnili se za ulaganje u takvu vrstu turističke usluge.

e) ostalo. što?

Među tzv. otvorenim odgovorima našlo se još nekih ideja, iako se mnoge od njih vezuju uz unapređenje gospodarstva. Navodimo najzanimljivije: izgradnja ribnjaka, trgovina u selu, mesnica i klaonica, bife, poljoprivreda, teren za golf, škola u prirodi, servis s automehaničarom, limarom i vulkanizerom.

"Ostale" odgovore našli smo u 7,4% domaćinstava.

f) nemam preduvjeta

19,7% domaćinstava procjenjuje da nema uvjeta.

g) ne zanima me

Bez interesa za bavljenje turizmom jest 24% domaćinstava.

* * *

Od svih anketiranih domaćinstava, 44% njih nije, iz različitih razloga (anketari su najčešće ispisivali da domaćini navode starost), pokazalo zanimanje za bavljenje nekim oblikom turizma u svom domaćinstvu. Taj podatak kazuje da je interes iznimno velik. Uzimajući u obzir ukupne prilike istraživnog kraja, ipak valja relativizirati taj podatak. Nesumnjivo jest da su Žumberčani svjesni kako imaju prirodne uvjete za razvitak turizma (vidjeti odgovore na pitanja o prednostima života na Žumberku) te im nije strana ideja da se bave seoskim ili seljačkim turizmom. Osim toga, poznata su im slovenska iskustva i dugotrajni naponi Slovenije da održi zavidnu razinu društvenoga i komunalnog standarda na slovenskim padinama Žumberačke gore, što je bio preduvjet i za razvitak seoskog turizma, i tako sigurnije perspektive stanovnika tog kraja. Žumberčani s pravom očekuju da i hrvatska vlast na svim razinama podupre njihove razvojne projekte kako bi se održao i unaprijedio život i privređivanje na tom za-

puštenom i stoga nepovoljnom području. U istraživanju, istina, nismo ispitivali neke njihove druge interese u pogledu privređivanja, pa se stoga i dogodilo da se upravo u odgovorima na pitanje o turizmu najviše stanovnika zanimalo za ulaganja u poljodjelsku i stočarsku proizvodnju, računajući da bi seoski turizam bio podesan oblik za prodaju poljoprivrednih proizvoda.

literatura:

Budućnost ruralnih područja. Bilten Europske zajednice, edicija 4/1988. 169+4 str. (rukopis)

Michael M. Cernea, ed.: Putting People First. Sociological Variables in Rural Development. - Oxford: Oxford University Press, 1991. 575 p.

Vinka Cetinski i Eduard Kušen: Mjesto i uloga ruralnog turizma u strategiji razvoja hrvatskog turizma. u: Razvoj ruralnog turizma u kontinentalnom dijelu Hrvatske. Zbornik radova. - Zagreb: Hrvatski farmer, 1995, str. 1-9.

Christian Deverre: Social implications of agro-environmental policy in France and Europe. Sociologia ruralis, XXXV (1995), no. 2, pp. 227-247.

Mogućnosti, potrebe i koncepcija razvoja turizma Žumberka. Pretprojekt /Eduard Kušen, voditelj. - Zagreb: Institut za turizam, 1994.

Maja Štambuk: Neki pokazatelji neujednačenog prostornog rasporeda poljoprivrednog pučanstva u Hrvatskoj. Sociologija sela, 31 (1993), br. 1/2, str. 17-34.

Maja Štambuk: "Stara" i "nova" ruralnost, Sociologija sela, 3-4/1993, str.173-182.

Maja Štambuk: Ruralna društva u sjeni metropole: Zagrebačka županija, Sociologija sela, 1-2/1994, str. 13-25.

Maja Štambuk: Žumberak: primjer propadanja ruralnog područja u okolici glavnog grada, Sociologija sela, 1-4/1995, str. 29-37.

Views of the Local Population About the Advantages and Disadvantages of Living in Žumberak

Summary

In the autumn of 1995 the Zagreb County initiated a study of the historical, socio-demographic, cultural and economic preconditions for the development of Žumberak. The results, combined with insight into experiences gained in similar undertakings, were to be used to plan the development of Žumberak. Žumberak is a large and neglected rural region not far from Zagreb, which has become demographically, economically and socially unbalanced because a set of circumstances turned it into a »deep province«. The local population and administration are seeking for ways to reinstate this balance and develop the region. The project included research in rural sociology in which we tried to establish current demographic, social, and partly also economic conditions in Žumberak. The author presents the views of respondents about the advantages and disadvantages of life in Žumberak and about their readiness to engage in rural tourism.

L' opinion de la population locale sur les bons et les mauvais côtés de la vie au Žumberak

Résumé

En automne 1995, le Comitat de Zagreb a pris l' initiative d' une étude sur les conditions historiques, socio-démographiques, culturelles et économiques de développement du Žumberak, afin de rendre opérationnel le développement du Žumberak sur la base des résultats des recherches et après un examen des expériences concernant des entreprises semblables. Le Žumberak est une grande région rurale délaissée, non loin de Zagreb, à laquelle il convient de redonner son équilibre démographique, économique et social d' autrefois, car elle est devenue, par un concours de circonstances, »une province profonde«. La population et l' administration locales recherchent elles-mêmes les moyens de maintenir et de développer cette région. Au cours de ce projet, nous nous sommes efforcés d' établir exactement les conditions démographiques, sociales et, en partie, économiques actuelles au Žumberak. Dans son article, l' auteur présente les résultats de cette partie des recherches concernant l' opinion des personnes interrogées sur les avantages et les désavantages de la vie au Žumberak, et leur disposition à s' occuper de tourisme rural.